

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМСТАЛИЙ РОЗВИТОК: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
SUSTAINABLE DEVELOPMENT: HISTORICAL ASPECTS
AND MODERN CHALLENGES

Більшість екологічних проблем має економічне коріння. Ринкова модель економіки постійно породжує гострі протиріччя: ринок, детермінований неперервним зростанням потреб, який і сам, своєю чергою, стимулює це зростання, однозначно орієнтований на отримання можливо більшого прибутку будь-якою ціною. Історія свідчить, що вся виробничо-економічна практика людства здавна і дотепер тісно пов'язана з істотним відхиленням від законів природи. Уявивши себе вищою за природу, людина створила собі ілюзію майже незалежності від неї й забула, що першоосною і першоджерелом існування життя та виробничої діяльності є саме природа. Природа ж при цьому нерідко безжалюбно руйнується. Протидіяти цьому можна тільки шляхом екологізації економіки. Вся проблематика сталого розвитку, безсумнівно, базується на ідеях соціальної екології. У статті систематизовано основні методологічні принципи сталого розвитку у тій частині, яка стосується розвитку матеріального виробництва й споживання продукції, що дасть змогу виробити основні підходи до забезпечення сталого розвитку окремих галузей вітчизняної економіки.

Ключові слова: економіка, сталий розвиток, екологізація економіки, соціальна екологія, принципи.

Большинство экологических проблем имеет экономические корни. Рыночная модель экономики постоянно порождает острые противоречия: рынок, детерминированный непрерывным ростом потребностей, который и сам, в свою очередь, стимулирует этот рост, однозначно ориентирован на получение возможно большей прибыли любой ценой. История свидетельствует, что вся производственно-экономическая практика человечества давно и до сих пор тесно связана с существенным отклонением от законов природы. Поставив себя выше природы, человек создал себе иллюзию почти независимости от нее и забыл, что первоосновой и первоисточником существования жизни и производственной

деятельности является сама природа. Природа же при этом нередко безжалостно разрушается. Противодействовать этому можно только путем экологизации экономики. Вся проблематика устойчивого развития, несомненно, базируется на идеях социальной экологии. В статье систематизованы основные методологические принципы устойчивого развития в той части, касающейся развития материального производства и потребления продукции, что позволит дальше выработать основные подходы к обеспечению устойчивого развития отдельных отраслей отечественной экономики.

Ключевые слова: экономика, устойчивое развитие, экологизация экономики, социальная экология, принципы.

Most environmental problems have economic roots. The market model of the economy is constantly generating sharp contradictions: the market, determined by the continuous growth of needs, which itself, in turn, stimulates this growth, is uniquely focused on obtaining the greatest possible profit at any price. History shows that the entire industrial and economic practice of mankind has long and still been closely associated with a significant deviation from the laws of nature. Having imagined himself above nature, man created for himself the illusion of almost independence from it, and forgot that nature itself is the primary source of the existence of life and production activity. The nature of this is often cruelly destroyed. You can only counteract this by greening the economy. All the problems of sustainable development are undoubtedly based on the ideas of social ecology. Therefore, the article systematizes the main methodological principles of sustainable development in the part related to the development of material production and consumption of products, which will further develop the main approaches to ensuring the sustainable development of individual sectors of the domestic economy.

Key words: economics, sustainable development, greening the economy, social ecology, principles.

УДК 330.342

Бусарев Д.В.

к.е.н., докторант
ДННУ «Академія фінансового
управління»

Постановка проблеми. Постійно зростаючий обсяг знань про природу та її ресурси, про можливість їх використання в господарській діяльності призводить до збільшення обсягів їх споживання. Водночас через вплив різних чинників спостерігається постійне скорочення запасів цих ресурсів. Це, своєю чергою, призвело до усвідомлення обмеженості та вичерпності тих чи інших видів природних ресурсів і змусило вживати заходів щодо їх охорони та дбайливого використання.

У зв'язку з розвитком сучасних наукових знань про взаємодію в природі й суспільстві природоохоронні заходи стали набувати міжнародних масштабів, охоплюючи не тільки живі об'єкти, а й увесь природний комплекс і діяльність людини, здатну негативно вплинути на нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з XIX ст. накопичення й осмислення знань про природні взаємозв'язки призвело до укладання цілого комплексу двосторонніх і бага-

тосторонніх міжнародних договорів про охорону та використання окремих видів природних ресурсів. Процес усвідомлення людством наявності глобальних проблем, пов'язаних із його існуванням, призвів до появи у ХХ ст. концепції сталого розвитку. За останні десятиліття термін «сталий розвиток» (англ. *sustainable development*) пройшов шлях від досить специфічної одиниці мови науки, відомої лише обмеженому колу фахівців, до загальноживаного поняття, що входить до найважливіших міжнародних політичних документів [16; 19; 21; 24; 26–28]. Потрібно відзначити, що коли сьогодні говорять про сталий розвиток чого-небудь, то мають на увазі, з одного боку, можливість зміни об'єкта, а з іншого – передбачають збереження його сутнісного ядра, можливості продовження його існування в часі саме у цій якості [10, с. 88–89].

Уся проблематика сталого розвитку, безсумнівно, базується на ідеях соціальної екології. Ознайомлення з великим масивом зарубіжних англійських праць із проблем сталого розвитку переконує у тому, що автори найчастіше зосереджують увагу тільки на екологічних і ресурсно-економічних питаннях, іноді розглядаючи ще демографічні чинники. Тут варто наголосити, що попри всю виняткову важливість еколого-економічних аспектів концепції сталого розвитку аж ніяк не зводиться тільки до них.

Постановка завдання. Одна з першочергових проблем, на яку вже давно звернули увагу дослідники, – недостатність ресурсів розвитку за збереження нинішніх темпів їх споживання, не кажучи вже про ситуацію, коли темпи використання цих ресурсів зростатимуть. Природні ресурси матеріального виробництва, як відомо, діляться на дві великі групи: відновлювані (повітря, вода, продукти і сировина рослинного походження та ін.) і невідновлювані (всі види корисних копалин: металеві руди, кам'яне вугілля, нафта, газ тощо). Ще на початку 1990-х років стало зрозуміло, що існують серйозні проблеми з обома цими групами ресурсів [22]. Якщо багато видів невідновлюваних ресурсів у досяжній перспективі близькі до вичерпання саме через їх невідновлюваність (геологами та економістами зроблено відповідні розрахунки), то відновлювані ресурси близькі до виснаження через відсутність дбайливого ставлення до них і невпинного забруднення навколишнього середовища. Цей останній чинник перетворився на самостійну гостру проблему: природа вже не в змозі самостійно впоратися із завданням самовідновлення, оскільки відповідні природні механізми серйозно порушені людиною.

Розширення масштабів виробництва і катастрофічне підвищення рівня забруднення навколишнього середовища супроводжуються

енергетичними проблемами суспільства. Невідновлювані джерела енергії наближаються до вичерпання, використання ж атомної енергії створює нові принципові труднощі й небезпеки. Вкрай негативне значення має й факт незворотної багато в чому зміни кліматичних умов у силу непомірного зростання рівня енерговипромінення Землі, порушення енергетичного балансу планети і парникового ефекту. Тому у статті автор ставив за мету систематизувати основні методологічні принципи сталого розвитку у тій частині, що стосується розвитку матеріального виробництва й споживання продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Реальний процес утілення концепції сталого розвитку в життя світового співтовариства через низку причин виявився не таким швидким, як би нам усім хотілося. Загострення енергетичної та продовольчої безпеки, світова фінансово-економічна криза безперервно погіршують ситуацію. Думки про очевидне екологічне неблагополуччя на планеті просто не можуть не з'явитися в нашого сучасника. Так що ж являє собою *концепція сталого розвитку*? За суттю, це інтегративний науковий і суспільно-політичний утвір ідеальної природи з метою всебічної оптимізації сучасної діяльності людства, основних боків життя суспільства. Ця концепція має два складники: науковий і суспільно-політичний (рис. 1).

Бачимо, що в концепції сталого розвитку тією чи іншою мірою поєднуються досягнення всіх галузей наукового знання. Вище вже згадувалося про те, що вся проблематика сталого розвитку базується на ідеях *соціальної екології*. Історично *екологія* виникла у другій половині ХІХ ст. як наукова дисципліна біологічного циклу (принаймні так вона бачилася своєму творцю Ернсту Геккелю) і в традиційному розумінні досі залишається такою.

Об'єктом її вивчення є *екосистеми*, які об'єднують живі організми (біологічні види) з природним навколишнім середовищем їх існування та життєдіяльності (рис. 2).

1960–70-ті рр. стали часом усвідомлення значущості *глобальних проблем* і конституювання глобалістики як особливого напрямку наукової думки. Найістотнішим моментом еволюції екологічного знання в ХХ ст., мабуть, виправдано вважати формування *соціальної екології* (див., наприклад, праці вітчизняних учених [1; 9]). Вона повною мірою враховує суспільний спосіб життя людей і тому принципово не може бути біологічною дисципліною (як традиційна екологія). Об'єктом вивчення у цій новій галузі знання стають *соціо-екосистеми* як інтегрована система інститутів і зв'язків людей як соціальних істот.

Друга половина ХХ ст. характеризується усвідомленням екологічної кризи та її глобального характеру [17; 20]. Якщо раніше екологічні нега-

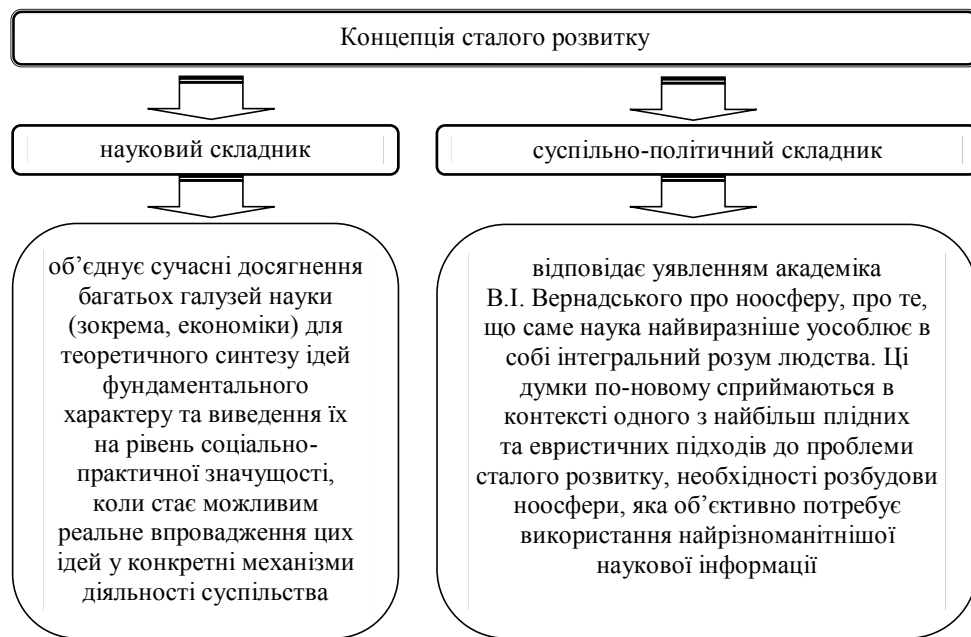

Рис. 1. Складники концепції сталого розвитку як інтегральної системи [3, с. 37–39]

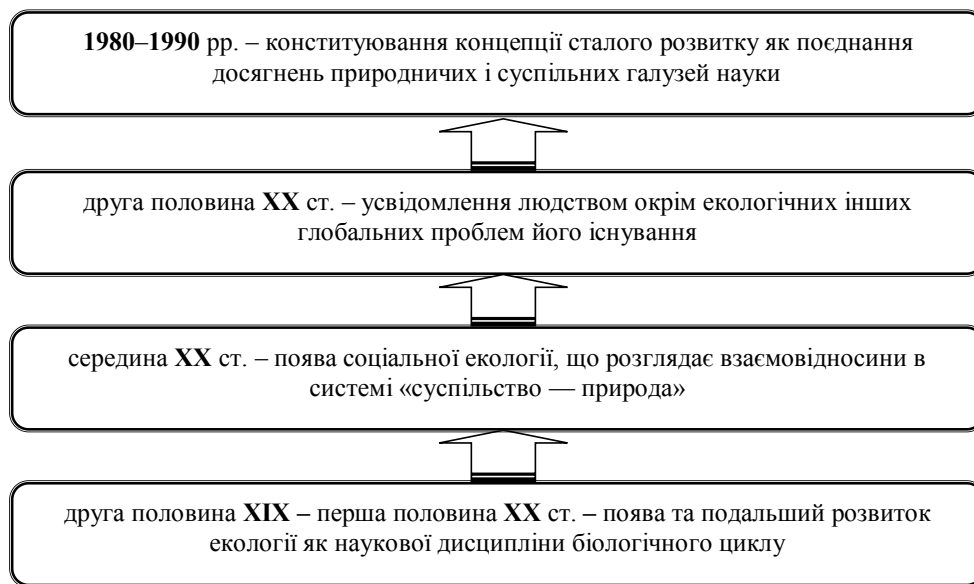

Рис. 2. Етапи формування ідеї сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

разди мали здебільшого локальний масштаб і це не дуже впливало на підходи до природокористування на планеті, то тепер ситуація змінюється: увага суспільства до екологічних проблем постійно зростає. Саме труднощі ресурсно-екологічного характеру, як відомо, становлять центральне ядро глобальних проблем сучасності [8, с. 56–67]. Безумовно, всі глобальні проблеми можуть сприйматися досить адекватно лише в нерозривній єдності та взаємозв'язку, і це означає, що не можна абсолютизувати у цьому плані роль соціоекологічних проблем.

У пошуках оптимального розв'язання всього комплексу глобальних проблем світове співтовариство, як відомо, виробило концепцію сталого розвитку [13; 15; 23; 25]. До того ж багато держав на додаток до міжнародних документів цього характеру підготувало і свої національні концепції [7]. Україна так само прийняла прийняття Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [14].

Автор погоджується з групою вітчизняних дослідників, що *сталий розвиток* – це послідовний процес визначення і досягнення суспільно узгоджених стратегічних цілей на основі таких

механізмів регулювання і координації співвідношення екстенсивних та інтенсивних чинників розвитку, що мінімізуватимуть середньо- та довгострокові загрози функціонуванню основних сфер людської діяльності (соціально-економічної, науково-технічної, культурної) і суспільного буття у цілому [5, с. 15].

Давно відомо, що в більшості екологічних проблем – економічне коріння. Про це свого часу дуже добре сказав американський учений Баррі Коммонер: оскільки все у світі становить замкнений вічний кругообіг, привнесені суспільством технологічні цикли виробництва неминуче викликають у природі шкідливі, з часом незворотні наслідки [18]. Таким чином, коріння глобальної екологічної кризи слід шукати саме в економіці (виробництві та споживанні), у способі життя людини.

Ринкова модель економіки постійно породжує гострі протиріччя: ринок, детермінований неперервним зростанням потреб, який і сам, своєю чергою, стимулює це зростання, однозначно орієнтований, як відомо, на отримання можливо більшого прибутку будь-якою ціною [2]. Історія свідчить: уся виробничо-економічна практика людства здавна й дотепер тісно пов'язана з істотним відхиленням від законів природи. Уявивши себе (внаслідок досягнень науки і техніки) царем природи, людина створила собі ілюзію майже незалежності від неї, «забула, що першоосновою і першоджерелом існування життя та виробничої діяльності є саме природа» [4, с. 206]. Природа ж при цьому нерідко руйнується, безжалюбно нищиться. Протидіяти цьому можна тільки шляхом *екологізації економіки* [6].

Нижче наведено основні методологічні принципи сталого розвитку (рис. 3), сформульовані на основі викладеного вище.

Метою *екологізації економіки* є поступове втілення у виробничо-економічну практику еколо-

гічного імперативу сучасності. А він, як відомо, носить об'єктивний характер: щоб вижити в нинішніх умовах і забезпечити можливість розвитку прийдешніх поколінь, людство має невідкладно й рішуче переглянути і змінити свій спосіб життя, скоротивши свої потреби, обмеживши їх рівнем розумних потреб. Екологізація економіки покликана наповнити новим сенсом увесь зміст економічного життя суспільства, всі його аспекти та механізми. На відміну від традиційної ринкової економіки екологічний її варіант ставить збереження та відновлення природного навколишнього середовища вище будь-якого суто економічного ефекту, тобто одержання прибутку.

У науковому плані ці вимоги мають досліджуватися і визначатися за активної участі *екологічної економіки* як особливої дисципліни інтегративного характеру, що зародилася в період науково-технічної революції і загострення екологічних проблем людства. «Предметом екологічної економіки є вивчення шляхів вибору раціональних способів виробництва матеріальних благ в умовах обмежених природних ресурсів, необмежених потреб та нестабільних (динамічних) умов природного життєвого довкілля» [11, с. 83].

Зміст екологічної економіки становить суперечність між двома підсистемами єдиної еколого-економічної системи планети: економічною та екологічною [4, с. 226]. Метою екологізації світової економіки в кінцевому підсумку є стратегічна економія природних ресурсів, щоб їх могло вистачити на життя і діяльність нескінченної низки людських поколінь. Як відомо, «принцип рівного права всіх поколінь людей (як нинішніх, так і майбутніх) на доброякісне природне довкілля й достатню кількість природних ресурсів вперше було проголошено Конференцією ООН із проблем довкілля у

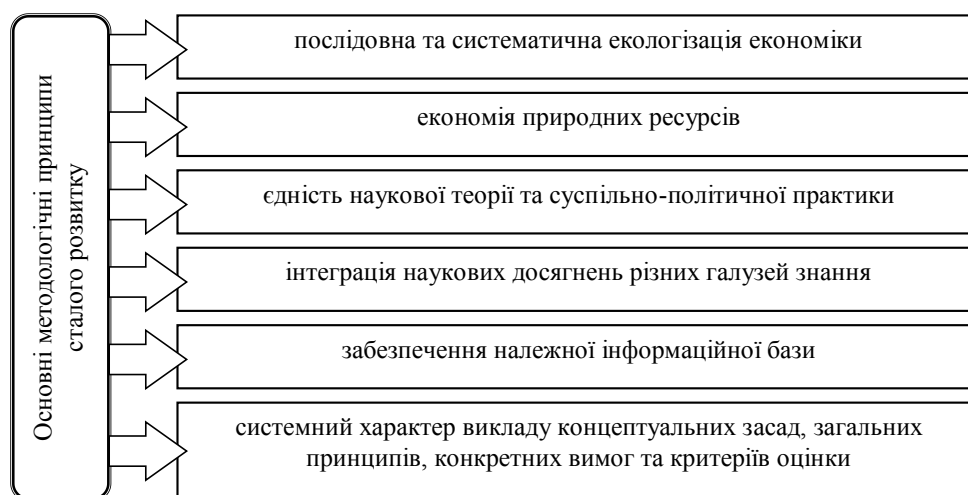

Рис. 3. Основні методологічні принципи сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

Стокгольмі ще 1972 р., і відтоді ця вимога залишається незмінною в усіх документах ООН із соціо-екологічних питань. Отже, є всі підстави вважати її вельми важливим методологічним принципом світової спільноти. Права людей майбутнього (навіть дуже далекого) мають бути захищені так само багатогранно та надійно, як і права нашого сучасника» [4, с. 112].

За своєю суттю курс на екологізацію економіки повністю відповідає змісту концепції сталого розвитку, її соціально-гуманістичній спрямованості [12]. Власне кажучи, екологізація такого важливого аспекту життя суспільства, як економіка, сама по собі є невід'ємною частиною його сталого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з основних методологічних принципів сталого розвитку, сформульованих вище, вибір методів та систем регулювання взаємодії економіки та оточуючого середовища має супроводжуватися такими завданнями:

збереження оточуючого середовища здійснюється не за ради самої природи, а для людини та підвищення ефективності її господарської діяльності;

оптимальне поєднання науково-технічного прогресу, економічного зростання, підвищення матеріального благополуччя людей із дбайливим ставленням до оточуючого середовища та його ресурсів;

забезпечення не тільки регіонального, а й глобального захисту оточуючого середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бачинский Г.А. Социозкология: теоретические и прикладные аспекты. К.: Наук. думка, 1991. 153 с.
2. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. К.: Ін-т економіки та прогнозування НАНУ, 2000. 344 с.
3. Екологізація суспільства: соціальна роль та моделювання / Е.П. Семенюк та ін. Львів: Укр. акад. друкарства, 2012. 460 с.
4. Екологічна Конституція Землі : у 2-х ч. / за ред. Ю.Ю. Туниці. Львів: РВВ Нац. лісотехн. ун-ту України, 2011. Ч. 2. 440 с.
5. Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет та ін. К.: ЦУЛ, 2016. 148 с.
6. Розвиток міжнародного фінансування проєктів сталого розвитку та вирішення глобальних екологічних проблем / Я.В. Котляревський, Т.В. Троцький, М.О. Дяченко. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С. 15–23.
7. Мартюшева О.О. Проекти концепції сталого розвитку України. Можливість їх вдосконалення та застосування: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/> (дата звернення: 09.04.2018).
8. Мельников О.В. Сталий розвиток інформаційної сфери України: напрями та перспективи. К.: ЦУЛ, 2018. 256 с.
9. Назарук М.М. Основи екології та соціоекології; 2-е вид., доп. Львів: Афіша, 2000. 256 с.
10. Семенюк Э.П. Информатика и современный мир. Философские аспекты. Львов: Укр. акад. печати, 2009. 282 с.
11. Туниця Ю.Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей. К.: Знання, 2006. С. 83.
12. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми: у 2-х ч. Ч. І. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 298 с.
13. Фактори глобалізації і стратегія сталого розвитку / Ю.Ю. Туниця, Е.П. Семенюк, Т.Ю. Туниця. *Вісник Нац. акад. наук України*. 2004. № 7. С. 3–14.
14. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 6.
15. Урсул А.Д. Путь в ноосферу (Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации). М.: Луч, 1993. 275 с.
16. Agenda 21 / UN (1992). URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (Last accessed: 28.08.2017).
17. Brzezinski Z. Between Two Ages : America's Role in the Technotronic Era. NY.: The Viking Press, 1970. 355 p.
18. Commoner B. The Closing Circle: Nature, Man, and Technology. NY.: Knopf, 1971. 326 p.
19. Johannesburg Declaration on Sustainable Development / UN (2002). URL: <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm> (Last accessed: 28.08.2017).
20. Kahn H., Pheelps L. The Economic Present and Future. *The Futurist*. 1979. Vol. XIII. № 3. P. 209.
21. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development / UN (2002). URL: <http://www.un-documents.net/jburgpln.htm> (Last accessed: 28.08.2017).
22. Rees J. Natural Resources. Allocation, Economics and Policy. Second Edition. London & New York: Routledge, 1990. 499 p.
23. Reid D. Sustainable Development. An Introductory Guide. London: Earthscan Publications Ltd., 1995. 261 p.
24. Rio Declaration on Environment and Development / UN (1992). URL: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (Last accessed: 28.08.2017).
25. The Earth Summit. The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) / introd. and commentary by Stanley P. Johnson. London: Graham and Trotman, 1992. 532 p.
26. The Future We Want / UN (2012). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/10/PDF/N1147610.pdf?OpenElement> (Last accessed: 03.12.2018).
27. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / UN (2015). URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (Last accessed: 03.12.2018).
28. United Nations Millennium Declaration / UN (2000). URL: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (Last accessed: 03.12.2018).